

SZANOWNI PAŃSTWO

Dla wielu powodów zmiany zachodzące w szkolnictwie wyższym są w zainteresowanych środowiskach oceniane nader niejednoznacznie. Wprawdzie wiemy o tym, co dzieje się w szkolnictwie wyższym coraz więcej, wiemy też, jak bardzo złudne okazały się przekonania, wedle których najlepszą polityką społeczną wobec szkolnictwa wyższego jest jej brak, ale też wiemy, że nieco żywiołowy rozwój niepublicznych szkół wyższych znakomicie zakłócił funkcjonowanie tej części systemu edukacyjnego. Wiemy też, że nieco spontanicznie wyrażane opinie w tych kwestiach mają często oparcie w rozmaitych stereotypach – więc tym bardziej warto je systematycznie odkłamywać. Ta problematyka otwiera bieżący numer miesięcznika, mamy też nadzieję, że nasi Czytelnicy zechcą zabrać głos w rozpoczynanej w ten sposób dyskusji.

Redakcja

KILKA UWAG O STYPENDIACH DLA STUDENTÓW

• ARTYKUŁ DYSKUSYJNY

Józef Orczyk*

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie
Akademia Ekonomiczna w Poznaniu

WSTĘP

Jednym z ważniejszych celów, które stawiają sobie rządy demokratycznych państw, jest wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży. Obok zabiegów organizacyjnych zmierzających do wyrównania poziomu kształcenia, kształtowania infrastruktury szkolnej umożliwiającej podobne warunki kształcenia, za istotny czynnik uznane jest korygowanie nierówności szans edukacyjnych wynikających z odmienności sytuacji materialnej rodziców¹. W odniesieniu do studentów najczęściej jest to realizowane poprzez system stypendialny, często uzupełniany przez system preferencyjnych kredytów².

STYPENDIUM SOCJALNE

Podstawową formę działań w tym zakresie stanowi tzw. stypendium socjalne, przyznawane studentom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej. Najczęściej kryterium uprawniającym do starania się o to stypendium jest odpowiednio niski dochód netto przypadający na członka rodziny miesięcznie. W przypadku Polski wysokość dochodu uprawniającego studenta do ubiegania się o to świadczenie ustalana jest przez rektora, który działa w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego. Maksymalna wysokość dochodu uprawniająca do ubiegania się o stypendium jest określana corocznie przez ministra edukacji.

Uczelnie, mając swobodę w zakresie ustalania skali pomocy, podchodzą dość schematycznie do wyznaczania wysokości kwoty uprawniającej do uzyskania stypendium. Wyraża się to określeniem niższej niż maksimum ministerialne kwoty, która stanowi swoisty próg uprawniający do starania się o stypendium. Najczęściej jest to kwota równa albo niewiele wyższa od dającej bezwzględne prawo do pomocy materialnej³. Takie rozwiązanie pozbawia szans uzyskania stypendium przez osoby formalnie do niego uprawnione, ale studiujące w szkole, która przyjęła niższy próg uprawniający do jego uzyskania⁴.

Przyjęcie jednego progu jest rozwiązaniem krzywdzącym młodzież najgorzej sytuowaną, która powinna

otrzymać większą kwotę jako pomoc, jeśli założy się, że prezentowane przez nią dane rzeczywiście odzwierciedlają sytuację⁵. Stosunkowo rzadko na uczelniach stosowane są rozwiązania gradualne, polegające na zróżnicowaniu wysokości stypendiów w zależności od wysokości dochodów przypadających na uprawnionego do jego uzyskania. Powyżej ustalonego przez ministra progu (określonej maksymalnej średniej kwoty dochodu przypadającego na członka rodziny) uczelnia nie może przyznać stypendium socjalnego, nawet w szczególnych przypadkach.

Procedury i kryterium przyznawania stypendium socjalnego przyjęte w Polsce wydają się proste i zrozumiałe. Sytuację materialną studenta starającego się o stypendium określają zasady zawarte w Ustawie z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych⁶. Artykuł 3 punkt 1 tej ustawy wymienia dochody, które brane są pod uwagę, czyli:

- przychody opodatkowane podatkiem dochodowym od osób fizycznych,
- dochód z działalności podlegającej opodatkowaniu na podstawie przepisów o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne,
- inne dochody niepodlegające opodatkowaniu na podstawie przepisów o podatku dochodowym od osób fizycznych wymienione w art. 3 pkt. 1 lit c ww. ustawy.

Natomiast do dochodu nie zalicza się:

- świadczeń rodzinnych,
- świadczeń z pomocy społecznej,
- dopłat bezpośrednich dla rolników w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej,
- stypendiów i zapomóg dla studentów przyznawanych na podstawie Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym,
- świadczeń otrzymywanych na podstawie Działania Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego „Wyrównywanie szans edukacyjnych poprzez programy stypendialne” (tzw. stypendia unijne dla uczniów i studentów),
- świadczeń pomocy materialnej dla uczniów otrzymywanych na podstawie Ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty⁷,
- kwot alimentów płaconych przez członków rodziny na rzecz innych osób.

* Autor pragnie w tym miejscu serdecznie podziękować pani A. Moussa za uwagi i pomoc w przygotowaniu tekstu.

Zatem przy obliczaniu uprawnienia do stypendium socjalnego uwzględniono dochody uzyskiwane przez studenta, małżonka studenta, także przez będące na utrzymaniu studenta lub jego małżonka dzieci niepełnoletnie, dzieci pobierające naukę do 26. roku życia, a jeżeli 26. rok życia przypada w ostatnim roku studiów – do ich ukończenia, oraz przez dzieci niepełnosprawne bez względu na wiek. Uwzględnia się również dochody rodziców, opiekunów prawnych, opiekunów faktycznych studenta i będące na ich utrzymaniu dzieci niepełnoletnie, dzieci pobierające naukę do 26. roku życia, a jeżeli 26. rok życia przypada w ostatnim roku studiów – do ich ukończenia, oraz przez dzieci niepełnosprawne bez względu na wiek. Dochody rodziców czy opiekunów prawnych lub faktycznych studenta nie są brane pod uwagę, jeśli student jest samodzielny finansowo, czyli jeżeli on lub jego małżonek spełnia łącznie warunki:

- posiadał stałe źródło dochodów w ostatnim roku podatkowym,
- posiadał stałe źródło dochodów w roku bieżącym,
- jego miesięczny dochód w okresach, o których mowa w pkt. 1 i 2, nie jest mniejszy od minimalnego wynagrodzenia za pracę pracowników ogłaszanego na podstawie przepisów o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, obowiązującego w ostatnim miesiącu ostatniego roku podatkowego w przypadku dochodu studenta z ostatniego roku podatkowego i obowiązującego w miesiącu złożenia wniosku o przyznanie stypendium (w 2005 r. było to 849 zł brutto, a w 2006 r. – 899,10 zł),
- nie złożył oświadczenia o prowadzeniu wspólnego gospodarstwa domowego z rodzicami lub jednym z nich.

Na pierwszy rzut oka sprawiedliwość takiego przydziału pomocy jest jak najbardziej uzasadniona. Jednak z tego typu pomocy mogą też korzystać osoby, których status materialny odbiega od dostarczonej dokumentacji, np. dzieci przedsiębiorców, którzy, chcąc uciec przed podatkami, ukrywają swoje dochody lub wliczają w kosztą (co jest jak najbardziej legalne) inwestycje zarówno np. w maszyny produkcyjne, jak i w nowe samochody. Te osoby również w danym roku podatkowym mają bardzo niskie dochody, mimo że zamożność rodziny często stoi na co najmniej dobrym poziomie. Natomiast nie mogą uzyskać stypendium osoby nieprzebywające razem ze swymi rodzicami, a mające niskie lub zerowe dochody.

Dotyczy to najczęściej studentów studiów niestacjonarnych, którzy np. mieszkają sami (prowadzą odrębne gospodarstwo domowe od gospodarstwa rodziców), ale pracują lub otrzymują rentę po zmarłym rodzicu, rentę inwalidzką, alimenty itp., lecz dochód ten jest niższy niż minimalne wynagrodzenie obowiązujące w ostatnim miesiącu roku podatkowego. W przypadku gdyby warunki te zostały spełnione, to student, który mieszka sam, nie otrzyma pomocy w formie stypendium, gdyż jego dochód miesięczny netto będzie za wysoki, aby o taką pomoc mógł się ubiegać. Podobnie student(ka) samotnie wychowujący dziecko (prowadząca odrębne gospodarstwo domowe), a utrzymująca się z alimentów (przyznanych na dziecko) i z pracy dorywczej, rzadko spełnia te warunki.

Dotyczy to również studentów mieszkających samotnie (chwilowo bezrobotnych), ponieważ nie posiadają oni stałego źródła dochodu. Zdarzają się również sytuacje, że w przypadku małżeństw studenckich z dzieckiem trudno jest przyznać stypendium, jeśli

tworzą samodzielne gospodarstwo domowe. Dość często zdarzają się też przypadki, że rodzice lub prawni opiekunowie nie chcą wyrazić zgody na ujawnienie swoich dochodów, gdyż nie pomagają studentowi/rodzinie studenckiej. Zdarzają się i takie sytuacje, że np. student, dla którego do 18. roku życia babcia stanowiła rodzinę zastępczą – obecnie dwudziestoparoletni otrzymuje z pomocy społecznej zasiłek około 480 zł, którego nie wlicza się do dochodu (ma więc dochód zerowy), i w związku z tym nie może otrzymać stypendium socjalnego.

Takich i innych nietypowych sytuacji w każdej uczelni jest kilkanaście i komisje po dokładnym sprawdzeniu powinny mieć prawo do udzielenia tym osobom pomocy materialnej. Nie jest tu możliwe ciągłe przyznawanie zapomogi, bo ta ma pomóc w sytuacjach losowych.

STYPENDIUM NA WYŻYWIENIE

Inne znaczenie ma wprowadzenie ostatnio stypendiów na wyżywienie. Jest to swoiste uzupełnienie stypendium socjalnego, o które może ubiegać się student studiów stacjonarnych, jak i niestacjonarnych. Przysługuje ono studentowi znajdującemu się w trudnej sytuacji materialnej, ustalonej na zasadach obowiązujących przy przyznawaniu stypendium socjalnego, tj. w przypadku mniejszego dochodu niż 351 zł na osobę.

STYPENDIUM NA MIESZKANIE

Na takich samych zasadach jak stypendium na wyżywienie przyznawane jest też stypendium mieszkaniowe, które przysługuje tylko studentom studiów stacjonarnych. W tym ostatnim przypadku wymagane jest spełnianie dodatkowego kryterium. Stanowi je zamieszkanie przez studenta studiów stacjonarnych w domu studenckim lub w obiekcie innym niż dom studencki, jeżeli codzienny dojazd z miejsca stałego zamieszkania do uczelni uniemożliwiałby lub w znacznym stopniu utrudniał studiowanie⁸. Student może otrzymywać to stypendium również z tytułu zamieszkania z niepracującym małżonkiem lub dzieckiem.

STYPENDIUM DLA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Do grupy stypendiów socjalnych należy też stypendium dla osób niepełnosprawnych. Jest to jednak stypendium specjalne. Może je otrzymywać student z tytułu niepełnosprawności potwierdzonej orzeczeniem uprawnionego organu. By otrzymać tego typu świadczenie, student musi złożyć na uczelni wniosek wraz z orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności lub orzeczenie traktowane na równi z tym zaświadczeniem.

STYPENDIUM ZA WYNIKI W NAUCE LUB SPORCIE

Kolejną formą jest stypendium za wyniki w nauce lub sporcie, które przyznawane jest tylko studentom o najwyższej średniej ocen oraz studentom osiągającym wysokie wyniki sportowe we współzawodnictwie międzynarodowym lub krajowym. Jest to jak najbardziej uzasadnione, a co najważniejsze – jest to czynnik motywujący do działania, a także wynagrodzenie za włożony wysiłek w naukę lub sport.

Ustawodawca przewidział, że stypendia z tego tytułu nie mogą pochłaniać więcej niż 50% środków przyznanych uczelni jako fundusz stypendialny. Jest

to niewątpliwie słuszne ograniczenie. Można się zastanowić jednak, czy nie powinno być ostrzejsze, zwłaszcza w sytuacji, kiedy stypendia naukowe dotyczą również studentów niestacjonarnych. Stypendia te powinni otrzymywać studenci naprawdę wyróżniający się swoimi wynikami, uczestniczący w ruchu naukowym, współpracujący w badaniach itp.

Masowość tych stypendiów powoduje obniżkę ich znaczenia. Ważniejsza wydaje się tu sytuacja prowadząca do nierównomierności znaczenia stypendium naukowego przy stosowaniu na całej uczelni jednolitych kryteriów jego przyznawania. Wiadomo przecież, że są kierunki studiów, gdzie o wysokie oceny trudno, ale są i takie, gdzie łatwo jest je uzyskać. Zresztą, nawet na tych samych kierunkach studiów są semestry czy lata, gdzie konfiguracja i liczba przedmiotów sprzyja wysokim ocenom albo utrudnia ich uzyskanie. Jest to w dużej mierze niezależne od studenta, jego wysiłku i zdolności.

Jednolitość ocen uprawniających do stypendium naukowego dyskryminuje też studentów studiujących niestacjonarnie. Mają oni nie tylko mniej godzin zajęć, ale i mniej czasu na edukację, pracując zawodowo. Z drugiej strony może to sprzyjać zawyżaniu ocen na tych formach studiów, bo przecież w ten sposób można pozyskać czy utrzymać studentów w danej uczelni, na danym kierunku. Płacąc bowiem za studia, utrzymując zatrudnienie i dochody co najmniej części pracowników uczelni. Czyż nie lepiej przyjąć np., że na każdym kierunku studiów i w ramach każdej formy może otrzymać stypendium naukowe 15% lub 20% studentów najlepszych. Takie rozwiązanie umożliwi podwyższenie stypendium i jego zróżnicowanie według stopni i innych naukowych dokonań. Wydaje się, że w tym zakresie korekty i regulacje centralne są bardzo celowe.

STYPENDIA MINISTRA ZA OSIĄGNIĘCIA W NAUCE I ZA WYBITNE OSIĄGNIĘCIA SPORTOWE

Elitarny charakter mają stypendia ministra za osiągnięcia w nauce i za wybitne osiągnięcia sportowe. W przypadku stypendium za osiągnięcia w nauce starać się o nie mogą studenci, którzy uzyskali wpis na kolejny rok studiów, nie powtarzali roku studiów, wzorowo wypełniają obowiązki studenta (określone w regulaminie studiów), uzyskana średnia z całego okresu studiów wynosi co najmniej 4,5, jeżeli najwyższą oceną w skali jest 5 (w przypadku najwyższej oceny 5,5 lub 6 minimalne wymagane średnie wynoszą odpowiednio 4,7 i 5,0), oraz posiadają osiągnięcia naukowe i wykazują się aktywnością naukową (w rozumieniu rozporządzenia bierze się pod uwagę m.in.: pracę w kole naukowym, pracę naukową, udział w pracach naukowo-badawczych, publikacje, nagrody i wyróżnienia otrzymane w olimpiadach)⁹.

Student, który może otrzymać stypendium za wybitne osiągnięcia sportowe, musi spełniać takie same warunki, lecz miejsce osiągnięć naukowych zajmują wysokie wyniki sportowe, czyli: udział studenta w igrzyskach olimpijskich lub paraolimpijskich, zajęcie przez studenta do piątego miejsca w mistrzostwach świata, mistrzostwach Europy, uniwersjadach, akademickich mistrzostwach świata lub Europy. Studentów tego rodzaju jest niewielu i stąd warto się zastanowić nad uruchomieniem stopnia pośredniego w postaci specjalnych stypendiów rektora za wybitne dokonania naukowe sportowe i organizacyjne, np. dwa stypendia rektorskie na każdy 1000 studentów dla osób legity-

mujących się nie tylko bardzo dobrymi stopniami, ale również mających inne dokonania¹⁰.

ZAPOMOGI

Swoistą formę pomocy socjalnej, finansowaną z budżetu państwa, stanowią zapomogi. Mogą one zostać przyznane na wniosek studenta (dwa razy w roku akademickim), który znalazł się przejściowo w trudnej sytuacji materialnej z przyczyn losowych. Do zdarzeń losowych powodujących znaczne pogorszenie się sytuacji materialnej studenta zaliczamy, np. śmierć lub ciężką chorobę członka rodziny, wypadek itp. Jednak w przypadku, gdy przyczyną trudnej sytuacji nie było zdarzenie losowe zapomoga nie przysługuje.

Od 2004 r. w Polsce funkcjonuje program stypendialny, korzystający ze środków pochodzących z Unii Europejskiej. W latach 2004–2006 na działanie tego programu przeznaczono 76 mln euro. Przewidywane są dwa rodzaje programów stypendialnych, tj. dla młodzieży z obszarów wiejskich i dla studentów z obszarów zmarginalizowanych¹¹, którzy znajdują się w trudnej sytuacji materialnej. Maksymalna kwota dofinansowania wynosi dla studenta 350 zł, jednak w związku z bardzo wysokim zainteresowaniem ustalona stawka jest znacząco niższa (wyniosła 150 zł). Pieniądze te są przeznaczone jako rekompensata kosztów, takich jak:

- zakwaterowanie w bursie, internacie, akademiku lub na stancji,
- posiłki w stołówce szkoły, internatu lub innego podmiotu,
- zakup podręczników i słowników do nauki w szkołach wyższych,
- transport środkami komunikacji zbiorowej do i ze szkoły,
- opłaty za studia w szkole wyższej, prowadzonej w systemie dziennym, wieczorowym, zaocznym i eksternistycznym,
- czesne za naukę w szkole niepublicznej,
- inne, wymagane obligatoryjnie przez szkołę (tj. koszty niezbędne do realizacji procesu dydaktycznego).

Ujniejne stypendium można łączyć z innymi formami pomocy, lecz uzyskana w ten sposób pomoc finansowa nie może przekraczać 90% wynagrodzenia asystenta zatrudnionego na uczelni.

WYPŁATA STYPENDIÓW

Od roku szkolnego 2005/2006 obowiązuje zaliczkowa forma wypłaty stypendiów. Stypendium jest przekazywane studentowi w transzach. Wypłaty kolejnych transz uwarunkowane są rozliczeniem się studenta z otrzymanych wcześniej środków. Wydatki muszą być związane z nauką i wyrównywaniem szans edukacyjnych, lecz nie muszą być wydatkami niezbędnymi w toku nauczania.

Stypendia czy zapomogi wszelkiego rodzaju mają charakter środków bezzwrotnych. Beneficjent takiego świadczenia nie musi martwić się, że stanowią one dla niego nowe zobowiązanie, może się jedynie obawiać ich utraty. To ogranicza możliwość pomocy dla następnych roczników studentów. Stąd też w wielu krajach prowadzi się poszukiwania nad sposobami zapewnienia pomocy studiującej młodzieży, które by w mniejszym stopniu angażowały budżet państwa¹². Najczęściej stosowanym rozwiązaniem są kredyty¹³.

KREDYT STUDENCKI

Kredyt studencki to zobowiązanie, które motywuje studentów do lepszych wyników w nauce oraz do większej wytrwałości w zdobywaniu wyższego wykształcenia. Uzyskanie wyróżniających się wyników na studiach lub trudna sytuacja życiowa umożliwiają umorzenie części kredytu¹⁴. Kredyt ten przysługuje osobom, które spełnią oficjalne i określone w danym czasie wymogi, oraz zgłoszą się o jego przyznanie do jednego z określonych banków.

Kredytu nie oddaje się od razu po studiach, lecz po upływie pewnego czasu. Najwcześniej można spłacać ten kredyt po dwóch latach od daty ukończenia studiów. Sama spłata trwa dwa razy dłużej niż okres pobierania kredytu. Daje to możliwość łatwiejszego przejścia trudniejszego okresu, jakim jest zakończenie nauki i rozpoczęcie pracy. Jest to bardzo ważne w obecnej sytuacji, kiedy to bardzo duża część absolwentów pozostaje bez pracy lub pracuje za niewysokie stawki.

Niezależnie od celowości propagowania kredytów trzeba zdawać sobie wyraźnie sprawę z ich ograniczeń. Należą do nich m.in.:

- fetyszycyzacja niektórych kierunków studiów przy jednoczesnym unikaniu tych, w których obowiązują niskie wynagrodzenia,
- trudności z uzyskaniem poręczycieli i spłatą kredytu (to powoduje, że tę formę finansowania studiów

wybierają najczęściej osoby z rodzin średniozamożnych),

- potencjalna dyskryminacja grup mających mniejsze szanse otrzymania pracy czy też uzyskujących niższe dochody (np. kobiety posiadające dzieci) itp.

ZAKOŃCZENIE

Zakres świadczeń stypendialnych w Polsce w ostatnich latach zwiększył się bardzo znacznie. Wzrost ilościowy jest związany nie tylko ze zwiększeniem się liczby studentów i objęciem pomocą stypendialną studentów niestacjonarnych, ale też stworzeniem nowych form pomocy stypendialnej.

Można przyjąć, że w warunkach nasilających się nierówności dochodowych w Polsce system stypendialny stał się istotnym instrumentem wyrównania czy też utrzymania szans edukacyjnych, jeśli chodzi o możliwości studiowania w szkołach wyższych. Ilustrują to dane zaprezentowane w tab. 1. Wskazują one również na to, jak zmieniła się sytuacja po objęciu systemem stypendialnym również studentów niestacjonarnych. Tutaj uderza fakt, że liczba otrzymujących stypendia socjalne zwiększyła się w znacznie mniejszym stopniu niż liczba otrzymujących stypendia naukowe. Interpretacja tego faktu może być różna, ale rodzi się też pytanie, czy jest to powiązane z poprawą jakości kształcenia, czy też z inflacją dobrych stopni w niektórych uczelniach.

Tabela 1. Liczba studentów ogółem (bez obcokrajowców) i otrzymujących stypendia

Lata	Liczba studentów ogółem	Liczba studentów stacjonarnych	Liczba studentów stypendystów ogółem	Liczba otrzymujących stypendia socjalne	Liczba otrzymujących stypendia naukowe	Liczba otrzymujących łącznie stypendia naukowe i socjalne
2001	1 711 367	759 065	236 443	89 924	118 336	23 481
2202	1 792 940	817 957	252 581	101 451	120 770	25 047
2003	1 850 574	870 563	266 193	109 376	124 497	26 256
2004	1 917 293	915 653	471 372	227 165	197 184	41 915
2005	1 943 740	941 578	572 689	128 173	217 905	19 725

Źródło: Szkolnictwo Wyższe. Dane Podstawowe za: rok 2001, s. 97 i 404, za rok 2002, s. 113 i 456, za rok 2003, s. 113 i 448, za rok 2004, s. 117 i 452, za rok 2005, s. 125 i 472.

Polski system stypendialny, zwłaszcza po włączeniu studentów szkół niepublicznych, jak też objęciu podstawowymi formami pomocy studentów niestacjonarnych, ma szereg zalet. Należy do nich szeroki wachlarz pomocy, znaczny zakres swobody poszczególnych uczelni w zakresie kształtowania wielkości pomocy.

Warto jednak zwrócić uwagę na pewne zagrożenia związane z obowiązującym algorytmem przyznawania środków na pomoc dla studentów w poszczególnych uczelniach. Jak wiadomo, algorytm ten uwzględnia liczbę studentów w danej uczelni oraz odsetek z nich mających uprawnienia do stypendium socjalnego w ubiegłym roku akademickim. Przyjmując to ograniczenie, wydaje się jednak celowe wprowadzenie zróżnicowania, tj. wskazanie, jaki odsetek studentów ma rzeczywiście najniższe dochody.

Masowość studiów dla pracujących, funkcjonowanie szkół wyższych w różnych środowiskach powoduje w rezultacie, że wysokość stypendiów socjalnych przyznanych studentom znajdującym się w podobnej sytuacji materialnej w różnych uczelniach jest bardzo odmienna. Podobnie kształtuje się sytuacja w przypadku stypendiów naukowych. Na uczelniach, gdzie jest więcej studentów z rodzin zamożniejszych albo większy udział studentów niestacjonarnych udział środków na stypendia naukowe jest maksymalny,

natomiast na uczelniach, gdzie jest wysoki udział studentów ze środowisk o niskich dochodach, sytuacja jest odmienna. Udział środków na stypendia naukowe ulega istotnemu ograniczeniu. Powoduje to znaczne zróżnicowanie wysokości stypendiów naukowych. Lepszym rozwiązaniem byłoby chyba wyraźne wskazanie, jaki procent studentów może otrzymać stypendia naukowe. Przy czym odsetek ten powinien być równy (lub przynajmniej w określonym przedziale i minimum średnia ocen dobry) na poszczególnych kierunkach studiów.

Przy ocenie zmian wprowadzonych w 2003 r. można dostrzec i inny symptom. Uczelnie, które mają więcej studentów stacjonarnych, dysponują też większym udziałem środków przeznaczonych na stypendia socjalne (pakiet socjalny), gdyż studenci niestacjonarni przeważnie mają własne dochody (pracują). W tej sytuacji rysuje się druga prawidłowość – uczelnie prywatne, wśród których dominują studia niestacjonarne, dotacje z budżetu w maksymalnej proporcji przeznaczają na stypendia naukowe (oczywiście nie więcej niż 50% dotacji).

Rodzi to różne uwagi!? Zdecydowanie lepszym rozwiązaniem byłoby określenie odsetka studentów otrzymujących stypendia naukowe oraz dość jednoznaczne określanie wielkości innych stypendiów, jak np. dla niepełnosprawnych. Kwota przyznana poszczególnym

uczelniom powinna być jednak obliczana głównie na podstawie algorytmu, uwzględniającego stypendia socjalne i ogólną liczbę studentów¹⁵. Proponowany algorytm, oparty na danych z przeszłości/poprzedniego roku też jej nie uzdrowi, stąd też celowe wydaje się przyznanie na tej podstawie kwoty tylko za trzy pierwsze miesiące roku akademickiego i wyliczenie nowego udziału na pozostałe miesiące roku akademickiego.

Konieczne jest też uwzględnienie faktu, że na części kierunków studiów kończą się one w lutym. Algorytm przyznania środków uczelniom mógłby przybrać wtedy postać:

$$W_{\text{ssu}} = \frac{L_{\text{sss}}}{L_{\text{suo}}} \times L_{\text{suo}} \times \text{ŚWP}$$

gdzie:

W_{ssu} = wielkość środków finansowych przyznanych danej uczelni na stypendia,

L_{sss} = liczba studentów uczelni otrzymujących stypendia socjalne,

L_{suo} = liczba studentów uczelni ogółem,

ŚWP = średnia wartość środków stypendialnych przypadających na jednego studenta w Polsce.

Dotychczasowa sytuacja dużego zróżnicowania wysokości stypendiów i nierównomierności warunków uzyskiwania stypendiów naukowych jest trudna do racjonalnego wytłumaczenia, choć dla wielu dogodna. Czy jednak tak być powinno?

¹ Znacznie trudniejsze do zminimalizowania są różnice edukacyjne stanowiące efekt odmienności kulturowej i edukacyjnej rodziców. Interwencja w tym zakresie związana jest z pewnym zagrożeniem praw obywatelskich i stąd rzadko jest podejmowana. Próby wyrównania szans sprowadzają się do zwiększania czasu przebywania dzieci i młodzieży w szkole, np. poprzez zwiększenie zakresu zajęć pozalekcyjnych czy też obowiązku odrabiania zajęć domowych w szkole.

² System kredytowania studentów z punktu widzenia równania szans jest dość powszechnie uważany za mniej skuteczny.

³ W świetle przepisów obowiązujących w roku akademickim 2006/2007 student ma prawo ubiegać się o stypendium

w przypadku, kiedy jego dochód na członka rodziny nie przekracza 572 zł, natomiast ma pełne prawo do pomocy, jeśli dochód miesięczny na członka rodziny nie przekracza 351 zł.

⁴ Takie rozwiązanie ma pewne zalety. Jest bardzo czytelne i jednocześnie łatwiejsze do zrealizowania w sensie administracyjnym, tzn. powoduje zmniejszenie ilości pracy członków komisji i pracowników administracji przyznających i wypłacających stypendia.

⁵ Członkowie komisji przyznających stypendia mają jednak też uprawnienia do weryfikacji danych w inny sposób, choć rzadko z tego czynią użytek.

⁶ DzU nr 228, poz. 2255 z późn. zm.

⁷ DzU z 1996 r., nr 67, poz. 329 z późn. zm.

⁸ Tutaj powstaje kwestia, czy uczelnia ma przyznawać stypendium tylko na podstawie kryterium odległości, czy sprawdzać umowę najmu mieszkania lub tymczasowe zameldowanie w przypadku niekorzystania z domu studenckiego.

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 listopada 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków, trybu przyznawania i wypłacania stypendium ministra za osiągnięcia w nauce oraz stypendium ministra za wybitne osiągnięcia sportowe (DzU nr 245, poz. 2458).

¹⁰ Podstawą określenia liczby studentów rektorskich mogłoby być również odsetek kwoty przyznanej na stypendia naukowe – mogłaby być to podstawa obliczenia liczby potencjalnych nagród czy stypendiów. W naszej uczelni najwięcej głosów padło za przyznaniem jednego takiego stypendium na każdym kierunku studiów.

¹¹ Do obszarów marginalizowanych zaliczamy: obszary wiejskie, miasta do 20 tys. mieszkańców, obszary podlegające restrukturyzacji, zdegradowane dzielnice miast i obszary poprzemysłowe oraz powojskowe wyznaczone Lokalnym Programem Rewitalizacji, [dostęp 10.06.2006], dostępny w Internecie: <www.mpips.gov.pl>.

¹² Warto tu wspomnieć, że np. w Australii absolwenci szkół wyższych płacą specjalny dodatek do podatku, z którego finansowane są stypendia i inne nakłady w szkołach wyższych.

¹³ Nie należy je mylić z bonami edukacyjnymi. Szerzej na temat bonów pisze: P. Bielecki, *Bony edukacyjne. Granice urynkowania edukacji*, SGH Warszawa 2005.

¹⁴ Chodzi o 20% wartości, jeżeli jest w 5% najlepszych absolwentów.

¹⁵ Stypendia mieszkaniowe czy na wyżywienie są w pewnym stopniu pochodnymi stypendiów socjalnych.

SUMMARY

In case of higher education numbers of state scholarships in Poland after 2004 increase remarkable. This is a result of the reform which gave a right to get it by students of non public schools and extra mural students. One of unexpected results of this reform is visible necessity of changes of the rules of division of scholarship fund. It means to give more for the students who come from low income families and diminish a ratio for educational achievements.